

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Tamási Anna Éva

**A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési
gyakorlata házassági perekben
1850 - 1920**

A kánoni házasságjog eljárási intézményeinek fejlődése, figyelemmel a
szekularizált állami házassági jog rendelkezéseire

PhD értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Balogh Elemér egyetemi tanár

Szeged, 2017

Tartalom

I. Az értekezés előzményei és vizsgált kérdései.....	3
II. Az értekezés munkamódszere	6
III. Az értekezés felépítése	8
IV. Az értekezés tudományos eredményeinek összegzése.....	9
V. The antecedents of the thesis and its examined questions	13
VI. The working method of the thesis	16
VII. The structure of the thesis	18
VIII. Summarizing the scientific results of the thesis	19
IX. A témával összefüggő publikációk jegyzéke - List of the publications	22

I. Az értekezés előzményei és vizsgált kérdései

Témavezetőm, Dr. Balogh Elemér professzor úr indíttatására kezdtem el foglalkozni kánonjog-történeti kérdésekkel, ezen belül is az egyházi házassági jog témakörével. Annak érdekében, hogy e témához minél több alapvető ismeretet megszerezsek, elvégeztem Budapesten a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetében a kánonjogász szakot. Olyan témával szerettem volna foglalkozni, melynek mind a kánonjoghoz, mind a civiljoghoz van kötődése, így a dolgozatom elsődlegesen kánonjogi alapokon vizsgálja a házassági eljárási kérdéseket, emellett viszont helyet kaptak benne civiljogi kérdések is. Ezt azért gondoltam elengedhetetlennek, mivel napjainkra a házasságjogi területen e szabályozás vált uralkodóvá hazánkban és külföldi viszonylatban egyaránt.

A dolgozat két fő mezsgyén halad a jogszabályi alapok elemzése során, egyrészt vizsgálom jogtörténeti fókusszal tisztán az egyházjog házassági ügyekben releváns eljárásjogi intézményeit, ezek 19. századi állapotát, fejlődését, a hatályos kánonjogra gyakorolt hatását. Másrészt civiljogi kontextusba is helyezem az egyházjogi vonatkozásokat, a kánoni eljárást, ugyanis ezek jelentős mértékben hatottak egymásra: mind magánjogunk a hazai kánoni gyakorlatra, mind a kánonjog az állami házassági törvényhozásra és törvénykezésre.

A szentszéki bíráskodás vizsgálatát tekintve először bemutatom, hogy a 19. század folyamán, még a több évszázados múltra visszatekintő Corpus Iuris Canonici hatályossága alatt miként alakult az egyházi bíróságok házassági ügyekben folytatott bíráskodási gyakorlata. Ezt követően, ahol a jelentősnek tekinthető változtatások okán szükséges, az 1917-es Codex Iuris Canonici rendelkezéseit elemzem. Végül a hatályos, 1983-as kódexünk szabályozását villantom fel röviden, megvizsgálva a házassági ügyekben folytatott eljárás legfontosabb újdonságait. Ahhoz, hogy minél szélesebb körű rálátásunk legyen hazánk egyházi joggyakorlatára, véleményem szerint a partikuláris rendelkezésekből, jogalkalmazásból kell kiindulni, mert ezekből lehet levonni országosan érvényesülő tendenciákat. Dolgozatomban tehát elsődlegesen arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan ültették át a gyakorlatba az egyetemes kánonjogi rendelkezéseket hazánkban: miként valósultak meg hazánk szentszéki gyakorlatában a kánoni jogszabályok.

Az értekezés keretei között – a teljesség igénye nélkül – arra is választ keresek egyes eljárásjogi intézmények fejlődésének bemutatásán keresztül, hogy a jogtörténeti előzményekhez visszanyúltak-e hatályos egyházi törvénykönyvünk megalkotói, és ha igen, mennyiben, milyen mértékben.

Másrészt, bár nem egyházjogi törvényről van szó, hazánk házassági ügyekben megvalósult szentszéki joggyakorlatának vizsgálatakor nem mehetünk el szó nélkül a polgári házasságot bevezető 1894. évi XXXI. tc., azaz a Házassági törvény (a továbbiakban: Ht.) mellett sem, ugyanis e törvénnyel állami kézbe került a házassági ügyek intézése, így ez bizonyos mértékig befolyásolta a perek alakulását az egyházi bíróságokon. Természetesen nem a kánonjogi hatásokat tekintve, vagy jogszabályi szinten, mivel a szentszékek a kánonjog rendelkezéseit alkalmazták, azonban az állami bíróságok előtti köteléki perek egyes hatásai megmutatkoztak a perek számában és fajtáiban, az ügyek alakulásában, a bizonyítási eljárásban. Ennek megfelelően ahol szükségesnek tartottam, e törvény hatásaira is kitértem, valamint a törvény megalkotásának hosszas folyamatát, „harcait” is bemutattam. Az állam házassági jogalkotására azért is érdemes figyelmet szentelni, mivel az egyetemes kánonjog rendelkezésein túl hazánk szentszékei az állami házassági jogi normákat is alkalmazták mind az eljárásuk vonatkozásában, mind az ítéletek indokolásában anyagi jogi törvényhelyek citálásakor, így ennek vizsgálata is részét képezi a dolgozatnak.

Továbbá a polgári házasság bevezetése kapcsán arra is választ kerestem az értekezés keretei között, hogy hazánkban milyen mértékben vették figyelembe a külföldi, szintén a 19. század második felében zajló polgári házassági kodifikációs munkálatokat, valamint a Német Birodalomban az 1875-ös, a polgári házasságot birodalmi szinten először bevezető törvény milyen megoldásokat alkalmazott.

Több jogintézmény vizsgálatakor – természetesen ahol releváns – az egyházi és a polgári törvényhozásban, törvénykezésben egyaránt megjelenő jogintézményeket párhuzamosan vizsgáltam (pl. hűtlen elhagyás), rávilágítva azok rokon vonásaira, esetleges egymásra gyakorolt hatásaira, különbségeikre. Tehát a dolgozat fontos célkitűzése volt az is, hogy azok a házassági jogintézmények, amelyek mind a kánonjogban, mind magánjogunkban megtalálhatók voltak – akár egymástól átvéve, akár külön fejlődés révén – összehasonlító módszerrel bemutatásra kerüljenek.

A kutatásaim során rábukkantam néhány nagyon érdekes, különleges esetre is. Egyik ilyen különlegesség gr. Andrassy Natália felperes (Andrassy Gyula volt miniszterelnök unokahúga) és gr. Széchenyi Aladár alperes (Széchenyi Ferenc dédunokája) Veszprémben indított, majd egészen ötödfokig jutó házassági bontóperének anyaga. Ezen a válóperen keresztül mutatom be, hogy egyrészt pontosan hogyan zajlott az egyház berkein belül ez a különleges érvénytelenség megállapítását célzó per, másrészt azért is szentelek neki külön fejezetet, mert az 1910-es évektől drasztikusan megszaporodó erőszak és félelem címén

indított pereknél e jogeset precedensértékűnek számított, ez járult hozzá leginkább az oly sokat emlegetett bírói gyakorlat kialakításához.

Bár jogtörténeti értekezésről van szó, jelenkorunk égető kérdéseire is szeretnék reflektálni, mind egyházjogi, mind a házasság polgári jogi vonatkozásaiban. Egyházjogi tekintetben hatalmas változások mentek végbe a múlt évben, ugyanis olyan jelentős változtatásokat hoztak az eljárásjog tekintetében, mint például a két egybehangzó ítélet megkövetelésének eltörlése házassági perekben. Továbbá az elvált újrَاهázásodottak egyházjogi megítélésének kérdése sosem volt annyira aktuális téma, mint napjainkban. A korral járó változások szele tehát az egyházat is megérintette. Emellett polgári jogunkat tekintve is megjelentek a házasság intézménye mellett, mely korábban szinte kizárólagos együttélési forma volt, olyan társas együttélési rendszerek, melyek korábban elképzelhetetlenek voltak, viszont ma már jelentős számot képviselnek. Erre hatályos Alaptörvényünk is reflektált, a házasság fokozott védelmével, mely témakör égető aktualitása mellett szintén nem mehettem el szó nélkül egy házasságjogot tárgyaló munkában.

II. Az értekezés munkamódszere

A királynék városában az 1570-es években, dolomit sziklára épült várban található a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, ahol – Veszprém megyei illetőségem okán – levéltári kutatásaim egy részét végeztem. 1880 és 1890 között négy földrengést és három tűzvészt élt át a város, így sok felbecsülhetetlen értékű dokumentum szinte teljes egészében megsemmisült (a megyei és a városi levéltárban teljesen, az érseki levéltárban pedig, talán mivel a város legmagasabb pontján található, néhány doboz megmaradt.). Sajnos a fellelhető iratok elég hiányosak a századfordulót megelőző időszakból, a meglévő iratok pedig még nincsenek rendszerezve.¹ A Székesfehérvári Püspöki és Székeskapitányi Levéltárban szerencsére az iratok hiánytalanul fennmaradtak, a fentiekhez hasonló természeti katasztrófák nem pusztították az értékes dokumentumokat, így az ottani anyagból teljesebb képet kaphatunk a bíraskodási gyakorlatot tekintve. Ezt kiegészítettem a Szombathelyi Püspöki Levéltár néhány releváns anyagával, ennek megfelelően nagyrészt primer forrásokra – a levéltári anyagra – támaszkodtam.

Az értekezés munkamódszerét tekintve tehát elsődlegesnek tartottam a primer források, azaz a levéltári anyag feltárását és a dolgozatba való beépítését: a forrásfeltárás elsődleges célja és módszere egyben a dolgozatnak. E részeknél a leíró jelleg dominál az értekezésben, kiegészítve néhol a kritikai elemző módszerrel.

A gyakorlatban alkalmazott eljárási intézmények jogszabályi alapjainak és előzményeinek bemutatásánál szintén kétféle módszert ötvözve jártam el, egyrészt leíró jelleggel mutatom be a releváns jogszabályokat, történeti előzményeket, másrészt kritikai-elemző módszerrel közelítem meg azok helyességét, valamint az egyes jogtudományi álláspontokat, saját véleményemmel kiegészítve.

További módszerként alkalmaztam az értekezésben a komparatiztikát, többféle aspektusban. Egyrészt a hazai alkotmánybírósági gyakorlat bemutatásánál igyekeztem párhuzamosságokat felfedezni: arra kerestem a választ, hogy a jogtörténeti momentumok mennyiben jelentek meg, hatottak a mai jogalkalmazásra, milyen összefüggések fedezhetők fel hazánk mai gyakorlata és a korábbi évek tapasztalatai között. E részeknél a komparatív jelleg mellett az alkotmánybírósági határozatok bemutatásakor a leíró jelleg, elemzésekor pedig a kritikai módszer alkalmazásával jártam el.

¹Például a későbbi időkből származó dobozokban is találtam a korábbi időszakhoz tartozó iratokat és fordítva. A levéltárt ért pusztításokról ld. bővebben: HOGYA György: *Veszprém város szervezett tűzvédelme 1875–1948*, 1990, 36. p.

Az értekezés egy másik, komparatív módszerrel kezelt területe a német és a magyar házassági jog összevetése, itt a külföldi minták magyarországi törvényhozásra gyakorolt hatásait elemeztem. Egy ösztöndíj keretein belül lehetőségem nyílt egy szemesztert Münchenben kutatni, így e téma az ott feldolgozott szekunder szakirodalmon alapul, kiegészítve a hazai szerzők releváns témával foglalkozó munkáival.

Bizonyos házassági jogintézmények vizsgálatakor, melyek mind a kánonjogban, mind a civiljogban megjelentek, szintén a komparatiztika eszközeihez nyúltam a teljesebb kép kialakítása érdekében. E részeknél emellett a kritikai elemző módszert is alkalmaztam.

III. Az értekezés felépítése

Az értekezés, szerkezeti felépítését tekintve, öt fő fejezetből áll. Az első fejezetben tisztázom azokat az alapvető fogalmakat, jogintézményeket, történelmi, jogtörténeti folyamatokat, melyek szemléltetése nélkül a dolgozat további részei alapjukat vesztenék. Továbbá e részben kapott helyet a külföldi kitekintés: Európa legjelentősebb államai házassági jog-történeti eseményeinek rövid bemutatása, a német helyzet kissé részletesebb kibontásával, hazánkra gyakorolt jelentős hatása okán.

A második fejezetben – bár alapvetően nem anyagi jogi jellegű dolgozatról van szó – néhány olyan anyagi jogi kérdéskört vizsgáltam, melyek szorosan összekapcsolódnak a vizsgált eljárásjogi intézményekkel, valamint a szentszéki gyakorlatban komoly jelentőségük volt.

A harmadik fejezetben egyes eljárásjogi jogintézmények fejlődését mutatom be, mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésben. Szeretném előrebocsátani, hogy e fejezet a teljesség igénye nélkül készült, az összes perjogi intézmény bemutatása jelentősen szétfeszítené e dolgozat kereteit. Így azokra próbáltam szorítani a vizsgálódást, melyeket a levéltári kutatásaim alapján, a szentszéki gyakorlatot alapul véve a legjelentősebbnek ítéltam. E fejezet keretei között az egyházi bíróság előtt lefolytatott per egyes lépéseit, eljárási cselekményeit is bemutatom.

Az értekezés negyedik fejezetében a szentszékek előtt zajló legfontosabb eljárásokat vonultam fel, külön hangsúlyt fektetve az ágytól és asztaltól történő elválasztásra, mely magasan a leggyakrabban előforduló eljárás volt, ezt hívták régen válópernek. (Annak ellenére, hogy nem „klasszikus” válásról volt szó, ugyanis az a Házassági törvény (1894) előtt még nem volt megengedett.)

Az ötödik részben külön fejezetet szenteltem egy erőszak és félelem címén indult érvénytelenítési pernek, mely mind a kánoni per lefolyásának szempontjából, mind az ítélet meghozatalának és következményeinek tekintetében kiemelkedő jelentőségű volt vizsgált témánkban.

IV. Az értekezés tudományos eredményeinek összegzése

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy minél hitelesebben mutassam be a veszprémi, valamint a székesfehérvári szentszéken zajló házassági bíraskodási gyakorlatot, annak eszközeit, alkalmazásának speciális módszereit 1850-től 1922-ig a fellelhető jegyzőkönyvek, szentszéki iratok alapján. A katolikus egyház életében ez egy fájó, nehézségekkel, változásokkal teli, küzdelmes időszak volt a liberális eszmék térhódításának következtében, mely leginkább az 1894-es Házassági törvény bevezetésével érte el tetőpontját. A polgári házasság bevezetése mind a mai napig ható relevanciával bír, és a szentszékek bíraskodására is komoly hatást gyakorolt.

Megállapítható, hogy a Ht. hatályba lépése után jelentősen csökkent a szentszéken folyó házassági perek száma, amely nem meglepő jelenség. Ebben az ágytól és asztaltól elváltások száma csökkenésének is szerepe volt, bár később helyébe léptek a házasság érvénytelenségének kimondása iránti perek, különösen az erőszak és félelem jogcímére alapozott keresetek száma szaporodott meg látványosan, de az el nem hált házasság kapcsán folyó perek iratai is sok helyet követeltek maguknak a szentszéki aktákban. Ettől eltekintve, a kezdeti jelentős csappanás után némileg növekedett a szeparációs perek száma is, vélhetően azért, mert – ahogy a szentszéki jegyzőkönyvekben gyakran megörökítették – ekkor még az emberekben nagyon élt a vallási tudat, fontosnak tartották „lelkiismeretük megnyugtatása végett” egyháziilag is rendezni házasságukat. Arról nem is beszélve, hogy a polgárilag már elvált házastársak több esetben az egyháztól várták, hogy a segítségével, lelki ráhatással sikerül visszaszerezni házastársukat, ezért több olyan kérvény érkezett a szentszékre, melyben arra kérték a bíróságot, hogy utasítsa volt házastársukat a hozzájuk történő visszatérésre. Ebből is kitűnik, hogy az egyház családösszetartó ereje elvitathatatlan.

A szeparációs perek esetén a szentszékek gyakorlatában a kegyetlenkedés volt a leggyakrabban felhozott percím, melyre alapozva az elváltást kérte valamelyik házaspár. Ezen kívül kiemelkedően jelentős volt az olyan, tisztai ügyész által indított keresetek száma, melyeket önkéntes elválás miatt kért lefolytatni.

Megjegyezhetjük továbbá, hogy a két jogrendszer, a hazai partikuláris kánonjog és az állami magánjog házassági szabályozása messzemenően figyelembe vette egymást, ezt láthattuk az egymástól átvett jogintézményeknél, mint például a szeparáció szabályozásánál, a békéltetésnél, vagy a bíraskodási gyakorlatot tekintve az önkéntes elválás (hűtlen elhagyás) esetkörénél.

Továbbá a polgári bíróságok ítéleteit figyelembe vették a kánoni ítélkezés során, valamint az ítéletekben hivatkozott jogszabályok között is rendre felbukkantak a magánjogi törvényhelyek, szokásjogi gyűjtemények, leggyakrabban Werbőczy Tripartituma, valamint Mátyás király törvényei, de ezeken kívül számos más törvénycikk hivatkozásra került. Ezen túl bizonyos eljárási cselekményeknél szerves együttműködés volt megfigyelhető az egyházi és állami intézmények között, többször fordult a szentszék állami hatóságokhoz az eljárás sikere vagy a perben szereplő felek érdekében (pl. bizonyos tanúk kihallgatása, hozomány biztosítása érdekében, stb.)

A dolgozat elején felvetett másik vizsgálódási kérdésre, miszerint megfigyelhető-e fejlődés egyes eljárásjogi intézmények vonatkozásában, ha igen, akkor ez milyen mértékű, és milyen formában ment végbe, megállapítható, hogy több esetben a már jogtörténetünkben jól működő, kikristályosodott intézményekhez nyúltak vissza a hatályos egyházi törvénykönyv megalkotói. Azokat néhol változatlan formában, más esetekben pedig bizonyos módosításokkal, némileg – a gyakorlatban szerzett tapasztalatok beleépítésével – átalakítva, fejlesztve ma is megtalálhatjuk hatályos kánonjogunkban. Természetesen jelentős újításokat is végrehajtottak a jogalkotók, melyek úgymond a „korral jártak”, vagy a II. Vatikáni Zsinat szellemiségéből következtek.

Azért láttam relevanciát a Corpus szerinti gyakorlat és a későbbi szabályozások összevetésében, mert manapság már kijelenthető, hogy az egyszerűbb törvényi szabályozásnak köszönhetően az egyházi bíróságok teljes mértékben meg tudják valósítani a kódex szerinti előírásokat, eljárást, míg a korábbi időszakban a gyakorlatban alkalmazott, élő jog leginkább a szentszékek eljárásában volt nyomon követhető. Ugyanis a bonyolult törvényi szabályozást mindenhol kicsit másként vitték át a gyakorlatba az egyházi bíróságok, természetesen nem ellentmondva a törvényi klauzuláknak, a kógens szabályoknak, az egyház teológiai elvárásainak, csak kicsit másként átültetve a mindennapi törvénykezésre. Így fontos szerepet kell kapnia e terület vizsgálatának.

Elmondható, hogy az 1917-es CIC hatályba lépése jótékonyan hatott a szentszék bíráskodási gyakorlatára olyan értelemben, hogy az eljárás kezdett állandóságot mutatni, kikristályosodni, azonos fogalmakat használtak, a szentszéki ülésen részt vevők száma, elnevezése, feladatköre letisztult. A jogcselekményeknél következetesen mindig a kódex kánonjaira hivatkoztak, az egyházi törvénykönyv hatályba lépése jelentősen megkönnyítette a jogalkalmazást, nem különböző korokból és helyekről származó intézményes kavalkádjából kellett megtalálnia a szentszéknek az alkalmazandó jogot. Érdekesség, hogy a perek száma újból emelkedést mutatott az 1917-es kódex hatályba lépése után.

Mint láthattuk, az Alaptörvény mentalitása is alátámasztja a jogtörténeti vizsgálatok időszerűségét és aktualitását. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy miként az európai alkotmányok általában alapértékként védik mind a házasságot, mind a családot, úgy igaz ez az állítás hazánk alkotmányos gyakorlatára is. Megfigyelhettük továbbá, hogy nem előzmények nélküli a mai alkotmányi szintű szabályozás, a jogtörténeti hagyományok talaján kifejlődött, kifejlesztett normákat láthatunk, melyek megfelelnek a történelem folyamán végig uralkodó házasság-szemléletnek. Bár azt nem lehet kétségbe vonni, hogy nagy változás megy végbe napjainkban az ezzel kapcsolatos társadalmi normákban, ennek ellenére kiemelt fontosságú a házasság intézménye napjainkban is, ahogy ez hangsúlyt kap az Alaptörvény kiemelt védelmi rendszerében.

Arra az értekezés elején felvetett vizsgálódási kérdésre, mely a külföldi jog magyar jogalkotásra gyakorolt esetleges hatásait kereste, kijelenthető a legjelentősebb külföldi (főként német), polgári házasságot bevezető jogszabályok és az országgyűlési vitaanyag vizsgálata után, hogy hazai jogalkotóink messzemenően figyelembe vették a Házassági törvény megalkotásakor a külföldi módszereket, jogintézményeket, sőt, még a bevezetést követő gyakorlat tapasztalatait is. Bár a jogalkotás során elsődleges szempontként tekintettek a hazánkban már ismert és bevált intézmények alkalmazására, továbbfejlesztésére, ezek mellett a külföldön eredményes példákat szintén igyekeztek beépíteni.

Jelenkorunk polgári jogi vonatkozásai mellett e téma aktualitása egyébként abban is megragadható, hogy a házasság egyházi szabályozása máig viták, szinódusok, pápai *motu proprio* tárgyat képezi. Tehát a katolikus egyházon belül is nézőpontok ütköznek például a felbonthatatlanságból származó feszültségek kezelésére, az elvált újrَاهázásodottak egyházon belüli megítélése tekintetében, az ő szentségekhez járulásuk kérdésében, valamint az elhúzódo eljárások miatt. E problémák orvoslására tett kísérletet Ferenc pápa a házasságok érvénytelenségének kimondása tárgyában folyó perek egyszerűsítésével, például a két egybehangzó ítélet megkövetelésének eltörlésével. Bár a katolikus egyházfő hangsúlyozta apostoli levelében, hogy nem az érvénytelenség kinyilvánítását kívánta ezzel egyszerűsíteni, hanem a perek gyorsítása és méltányos egyszerűsítése volt a cél.

A szentszéki ítélkezésben nyomon követhető a törvényesség, a humánus, az együttérzés, az elkötelezettség és nem utolsósorban a nagy tudással párosuló felkészültség. A szentszéki dokumentumok vizsgálata után kijelenthető, hogy a rendelkezésre álló minden törvényes eszközt felhasználták arra, hogy a nem működő házasságokat helyrehozzák, illetve ha volt esély rá, megmentésük, erről tanúskodik például a Veszprémben és Székesfehérváron jól bevált háromlépcsős békéltetés.

Ha az egyházi peres eljárás egészét nézzük, megállapíthatjuk a szentszéki iratok alapján, hogy bár a per írásbeli volt, mégis előfordult gyakran, hogy a feleknek személyesen meg kellett jelenniük a bíróság előtt, akár szembesítés, akár tárgyalás, akár más eljárási cselekmény elvégzése céljából. Így, ugyan írásbeli perről kell beszélnünk, de a szóbeli eljárás egyes elemei is megjelentek a törvénykezési gyakorlatban.

Az értekezés ötödik fejezetében bemutatott, egyházi bíróság előtt zajló, *vis ac metus* címén indított, érvénytelenség megállapítását célzó – hazánkban egészen negyedfokig jutó – per kapcsán kialakult bíraskodási gyakorlatot, annak eszközeit, speciális módszereit tekintve a következő észrevételeket szűrhetjük le a fellelhető jegyzőkönyvek, iratok alapján. Megállapíthatjuk, hogy igazságos ítélet született a bemutatott per alkalmával. A veszprémi szentszéknek nem állt rendelkezésére olyan bizonyíték, amely kétséget kizáróan alátámasztotta volna a kényszert, így a házasságot érvényesnek mondta ki. A másod-, harmad- és negyedfok alkalmával azonban a Budapesten kihallgatott tanúk hitelt érdemlően igazolták az atya részéről az erőszakot és a fenyegetést. A lelkiismeretes döntéstől a negyedfokon ítélező szentszék még az sem tántorította el, hogy igen nagy nyomás nehezedett rá. E per azért is kiemelkedő jelentőségű az egyházi bíraskodásban, mivel rendkívül egyedi esetnek számított, hogy hazai szentszék negyedfokon tárgyalta egy pert, és negyedfokú ítéletet hozott. Összességében elmondható, hogy a szentszék abban a nehéz időben, a megnyirbált katolikus egyházi jogosítványok ellenére is bátor kiállással hozta meg ítéletét. Olyan döntés született, amely hűen tükrözi az egyház középkor óta létező álláspontját, miszerint a konszenzus áll mindenekfelett, nem pedig a családok – anyagi vonzattal járó – döntése.

V. The antecedents of the thesis and its examined questions

On the advice of my academic supervisor, professor Elemér Balogh, I have commenced to deal with questions in connection with history of canon law, more exactly with the topic of ecclesiastical matrimonial law. In order to acquire as much fundamental knowledge as possible, I have finished canon law studies in Budapest, in the Postgraduate Institute of Canon Law of Pázmány Péter Catholic University. I have always wanted to deal with a theme attached not only to canon law, but also to civil law, so in my thesis, the questions of marriage procedure are examined primarily from the aspect of canon law, but it does not mean that questions of civil law can be omitted. According to my point of view, it is indispensable, because this regulation has become determinant in matrimonial law in Hungary, as well as in foreign countries.

The examined questions are approached from two aspects with regard to the analysis of the law, on the one hand, I examine the relevant matrimonial procedural institutions of the ecclesiastical law focusing on legal history, the state of these legal institutions in the 19th century, their development and their effect on canon law currently in force. On the other hand, I fit also the ecclesiastical provisions, the canonical procedure into the civil law context, because they have been interacted significantly by each other: our private law has influenced our canonical practice and the canon law has affected the State matrimonial legislation and jurisdiction.

As regards the canonical jurisdiction, first of all, I present how the practice of the ecclesiastical courts evolved in matrimonial matters in the 19th century, when *Corpus Iuris Canonici* was in force. Furthermore, I analyse certain provisions of *Codex Iuris Canonici* of 1917 which have undergone considerable changes. Finally, I briefly describe the regulation of our Code of 1983 which is still in force nowadays and I examine the most important novelties of the matrimonial procedure. In order to have a wide-ranging knowledge as much as possible in connection with our ecclesiastical case law, in my opinion, particular provisions and application of law should serve as a starting point for determining country-wide tendencies. In my thesis, primarily I want to answer for the following question: How have universal canonical provisions been implemented into the practice of Hungary, how has canonical law been realized in the Hungarian canonical jurisdiction?

Within the framework of my dissertation – without aiming to give an exhaustive list – I deal with another question through the analysis of the development of certain procedural

institutions: Have the authors of our ecclesiastical code, which is currently in force, used the legal historical antecedents and if so, to which way and to what extent?

On the other hand, although in fact it is not an ecclesiastical act, the examination of our Act XXXI of 1894 on matrimonial law (1894. évi XXXI. tc., Házassági törvény), which introduced the civil marriage, cannot be omitted, because it meant the beginning of the State's appearance in matrimonial matters and it has influenced to a certain extent the matrimonial proceedings before ecclesiastical courts. Naturally these courts have applied the provisions of the canon law, however, certain effects of the trial relating to the dissolution of the bond of marriage („köteléki per”) before State courts have been visible in the following factors: the number and the types of proceedings, the cases before ecclesiastical courts, evidentiary procedure. Consequently, where I have found it necessary, I have also emphasized its impacts and I have presented the long process and the „fights” in connection with the creation of this Act. A special attention should be given to the matrimonial legislation of the State, because Hungarian ecclesiastical courts have applied (in addition to universal provisions of the canon law) the norms of the State matrimonial law in their procedures, more exactly, they have cited the provisions of the substantive law in the reasons for their judgements, so this examination forms an integral part of my thesis too.

In some cases – naturally where it is relevant – I examine simultaneously those legal institutions (such as wilful desertion „hűtlen elhagyás”) which have appeared both in ecclesiastical and both in civil legislation and jurisdiction, stressing the similarities, interactions and differences between them. For this reason, an important object of my thesis is to describe matrimonial legal institutions which have been founded both in our canon and private law -whether by different development or by taking over them from each other- with a comparative method.

In the course of my researches, I have discovered some interesting, particular cases: I have found the documents of a divorce case in Veszprém in which the petitioner was Countess Natália Andrassy (the niece of our ex Prime Minister, Andrassy Gyula) and the respondent was Count Aladár Széchenyi (the great-grandchild of Ferenc Széchenyi). Finally, the case has been finished at fifth instance. Moreover, I present through this divorce case that how a particular procedure, whose aim has been to declare the marriage null and void, has taken place in the world of the Church. On the other hand, I devote a separate chapter to this question because since 1910, the number of trials when an action has been brought on the ground of force and fear (*vis et metus*) has drastically increased and this case has established a precedent for these procedures and has contributed to the development of the judicial practice.

Although it is a legal historical thesis, I would like to express my point of view on the significant questions of the present time, with reference to canon law and civil law. In 2015, radical changes took place in canon law, namely in procedure law, such as the abolition of the requirement of two consistent judgements in matrimonial matters. Moreover, the question relating to the adjudication of the ecclesiastical law with respect to the remarriage of divorced people has never been such a current topic as nowadays. The Church has been affected by these age-related changes. In addition, besides the marriage, new forms of cohabitation have appeared in civil law, which had been unimaginable in the past, but these days they represent a large number. Furthermore, the examination of our Fundamental Law cannot be omitted in a thesis which deals with the institution of marriage, because it has also responded to the above mentioned questions with the increased protection of the marriage.

VI. The working method of the thesis

As I was born in Veszprém County, I have carried out some parts of my research in Veszprém, in „the city of queens”, more exactly in the Archives of the Archdiocese and Cathedral Chapter of Veszprém („Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár”) which is found in the castle of Veszprém (this castle was built on a dolomite rock in the 1570s). As a consequence of four earthquakes and three fires between 1880 and 1890, a lot of invaluable documents were almost totally destroyed (totally in the County and in the City Archives, but some boxes in the Archives of the Archdiocese survived these catastrophes, perhaps because it is found on the highest point of the city.) Unfortunately, the remaining documents are incomplete from the period before the turn of the century and they are not systematized.² Fortunately, the documents have been subsisted wholly in the Episcopal and Cathedral Chapter Archives of Székesfehérvár („Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár”), these valuable documents have not been destroyed by natural disasters as in the above mentioned Archives, so it provides us a more complete overview of the judicial practice. I have also utilized some relevant materials of the Episcopal Archives of Szombathely („Szombathelyi Püspöki Levéltár”), therefore I have mainly relied on archival materials, on primary sources.

As regards the working method of the thesis, I have given priority to the exploration and the incorporation of the archival materials: the exploration of sources is the main object and at the same time, the method of the thesis. In these parts the descriptive character dominates, but sometimes I also use the critical analytical method.

I have presented the legal basis and the antecedents of the procedural institutions (applied in practice) with the combination of the two methods: on the one hand, I describe the relevant acts, historical antecedents with descriptive method, on the other hand, I approach their accuracy and certain viewpoints of jurisconsults with critical analytical method, complementing them with my opinion.

In addition, in my thesis, I apply the comparative method in several aspects. I have wanted to discover parallelism with the presentation of the Constitutional Court practice and I have sought answers to the extent of the appearance of legal history, to its effect on the judicial practice and to the relationships between the current Hungarian practice and the

² For example I have found documents belonging to the previous period in boxes from the subsequent period and vice versa. For further information about the destructions in connection with the Archives, please consult: György HOGYA: The organized fire protection of Veszprém City 1875-1948,1990, 36.p.

experience of the previous years. In these parts, in addition to the comparative character, I use descriptive method for the presentation of the Constitutional Court decisions and I apply the critical method to their analysis.

The comparative method is also relevant in the parts which deal with the comparison of the German and the Hungarian matrimonial law, where I analyse the impacts of the foreign models on Hungarian legislation. Within the framework of a grant, I have had the opportunity to research for a semester in Munich where I have treated the relevant literature, so this topic is based on the above mentioned secondary sources and is complemented by the significant works of the Hungarian authors.

For a better overall view, the application of the comparative method is indispensable when I examine certain matrimonial legal institutions which have appeared in canon law and also in civil law. In these parts, I use the critical analytical method too.

VII. The structure of the thesis

The dissertation consists of five main chapters. In Chapter I, I clarify those fundamental definitions, legal institutions, historical and legal historical processes without which the other parts of the thesis would lose their essence. Moreover, this part includes a foreign outlook: a short presentation about matrimonial legal historical events of the most important States of Europe, focusing on the German situation, because it has had a significant effect on Hungary. In Chapter II - although in fact, my thesis does not focus on substantial law - I examine some questions in connection with substantial law which are closely related to the examined procedural institutions and have played a fundamental role in the practice of the ecclesiastical courts.

In Chapter III, I demonstrate the development of certain procedural institutions with theoretical and practical approach. I would like to emphasize that this chapter has been made without aiming to give an exhaustive list about every procedural institution, because in this case, the framework of the thesis would be violated. As a result, I have only examined those legal institutions which I have considered necessary on the basis of archival researches and practice of the ecclesiastical courts, because the examination must be remained within strict limits. In this chapter, I also present some procedural steps of the trial before ecclesiastical courts.

In Chapter IV, the most important procedures before canonical tribunals are set out where I give emphasis to the separation from bed and board (*separatio a mensa et toro*) which has been the most frequent procedure and has been the antecedent of the divorce trial. (Although I have to mention that the latter has not been a „classical” divorce, because it has not been permitted for a long time, more exactly until the Marriage Act of 1894.)

In the fifth part of my thesis, I devote a whole chapter to a trial whose aim has been to render the marriage null and void and which has been initiated on the ground of force and fear (*vis et metus*). This procedure has had significant importance in the examined topic, as regards the process of the canonical trial, the judgement and the consequences of the judgement.

VIII. Summarizing the scientific results of the thesis

It could be affirmed that after the Marriage Act of 1894 entered into force, the number of matrimonial matters before the canonical tribunals has significantly decreased which has not been a surprising phenomenon. In this tendency, the decrease of the separations from bed and board has had also a determining role, although they have been replaced by trials relating to the annulment of the marriage (which have declared the matrimony null and void) in the subsequent period. It could be mentioned that especially the number of the actions, which have been brought on the ground of force and fear (*vis et metus*), has spectacularly increased, but also the documents of trials relating to the „ratified but not consummated” marriages have occupied a central place in the files of the ecclesiastical courts. Notwithstanding the above, after the initial significant decrease, the number of trials separation („szeparációs per”) has also increased to a certain extent, perhaps because – as it has been often perpetuated in the minutes of the ecclesiastical courts – in this period, the religion has played an active role in people’s lives and in order to salve their conscience, they have considered important to settle their marriages before the Church.

Moreover, it could be mentioned that the matrimonial regulation of the two legal systems, namely the national particular canon law and the State private law, has been strongly influenced by each other which has been reflected by the interacted legal institutions such as by the regulation of the separation, by conciliation or in the judicial practice, by wilful desertion („hűtlen elhagyás”).

Furthermore, the judgements of the civil courts have been taken into consideration before the ecclesiastical courts and acts of private law, customary law book (most frequently The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts of Werbőczy), acts of King Matthias and some other acts have been cited in the reasons for the judgements of the canonical courts. In addition, in case of certain procedural acts, an integral cooperation has been observed between ecclesiastical institutions and State institutions, ecclesiastical courts have often applied to State authorities in the interest of the success of the procedure or in the interest of the involved parties (for example in some cases relating to hearing of witnesses or in the interest of assuring the dowry, etc.)

In the beginning of my thesis, I have posed the following question: Have significant developments been in respect of certain procedural institutions and if so, in which form and to what extent? It could be affirmed that in several cases, well-functioning, crystallised legal historical institutions have been implemented by the creators of our Ecclesiastical Code of

1983 which is still in force. In canon law currently in force, in some cases, these institutions have remained unchanged, while in other cases, they have undergone certain amendments or they have been developed and transformed in accordance with the incorporation of the practical experience acquired. Naturally, significant novelties have been introduced by the legislators, these changes have been required by the passing of time or by the spirit of the Second Vatican Ecumenical Council.

As we have already seen, the timeliness and current relevance of the legal historical examinations have been also evidenced by the mentality of our Fundamental Law. In summary, it could be said that the marriage and the family are protected by the Hungarian constitutional practice as fundamental values such as in most European constitutions. Moreover, it can be observed that the current constitutional regulation has legal historical background, its norms are affected by legal historical traditions and these norms satisfy the criteria of the dominant historical view of the marriage.

In the beginning of my thesis, I have posed another question: Has the foreign law influenced the Hungarian legislation? After the examination of the most significant (mainly German) foreign acts relating to the introduction of the civil marriage and after the analysis of the documents of the Hungarian National Assembly (the Diet of Hungary), it could be affirmed that our legislators, the creators of our Marriage Act of 1894 have taken into consideration the foreign methods, the foreign legal institutions and the practical experience following the introduction. During the legislation, the main aspect has been the application and the improvement of well-known and well-functioning national legal institutions, but the legislators have also made efforts to incorporate the successful foreign examples.

Besides civil law aspects, the current relevance of this topic is also reflected in canon law: nowadays the ecclesiastical regulation of the marriage is the subject of disputes, synods and papal *motu proprio*s. Therefore in Catholic Church, different viewpoints clash, for example: in respect of the settlement of tensions deriving from the fact that marriages cannot be dissolved, in connection with the adjudication of the ecclesiastical law with respect to the remarriage of divorced people and if they receive sacraments or not, or as regards the long-drawn-out procedures. To resolve these problems, Pope Francis has simplified trials relating to the annulment of the marriage and he has abolished the requirement of two consistent judgements. It must be mentioned that the head of the Catholic Church has emphasized in his apostolic letter that he had not wanted to simplify the declaration of nullity, but to accelerate the procedures and to simplify them in an equitable way.

After the examination of the documents of canonical tribunals, it can be stated that the ecclesiastical courts have used all available lawful means to restore marriages, or if there has been a realistic chance, to save them as it could be seen in the ecclesiastical documents of Veszprém and Székesfehérvár where the three-step conciliation has been well established.

On the basis of the examined documents, it could be stated that although in fact, the ecclesiastical trial has been a written procedure, in order to hold a hearing or to carry out confrontation or other procedural acts, there have been frequent cases when the parties have been obliged to appear personally before courts. Therefore it has been a written trial, but certain elements of the oral procedure have also appeared in the judicial practice.

In Chapter V of the thesis, after the presentation of a trial relating to the annulment of the marriage (whose aim has been to render the marriage null and void), where the action has been brought on the ground of force and fear (*vis ac metus*) and which has finished at fourth instance before ecclesiastical courts, and after the analysis of the judicial practice arising from the above mentioned case, its instruments and its special methods, the following observations could be made on the basis of the examined minutes and documents. It could be said that a just judgement has been born in this case. As the interested parties have not provided any evidence supporting without any doubt the allegation in connection with fear, the canonical tribunal of Veszprém has declared the marriage valid. However, at second, at third and at fourth instance, force and fear (taken by the father) have been successfully proved by the hearing of witnesses in Budapest. The canonical tribunal of fourth instance has not been deterred from making a conscientious decision despite the fact that this tribunal has been under severe pressure. All in all, it could be said that in that difficult time, the ecclesiastical court has made a courageous decision despite the reduced catholic ecclesiastical rights. This judgement has reflected faithfully the ecclesiastical viewpoint existing from the Middle Ages, according to which the consensus has dominated and not the decision of families which is based on material consideration.

IX. A témával összefüggő publikációk jegyzéke - List of the publications

Jurisdictional practise of a Hungarian holy see in matrimonial cases in the 19th century, in: The Milestones of Law in the Area of Central Europe, Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, 2. köt., Bratislava, 2013., 949–955. p.

Egyházként történő elismerés egykor és most in: Állam és Jog – Kodifikációs kihívások napjainkban, Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák III. Szeged, 2013., 241–252. p.

A házasság fogalmának jogtörténeti fejlődése, és a házasság mint az Alaptörvény kiemelten védett értéke, in: Balogh Elemér (szerk.): Számadás az alaptörvényről. Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar oktatóinak tollából, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016., 613–620. p.

A kegyetlenkedés mint szeparációs ok az egyházi bíróságok gyakorlatában, in: Iustum Aequum Salutare XII., 2016/3. 221–232. p.

A kánoni eljárás elméletben és a szentszéki gyakorlatban. Különös tekintettel a házassági perekre, in: Forvm, Acta Jur. et Pol. Szeged, 2017.

Önkéntes elválás elméletben, valamint a szentszékek gyakorlatában a 19. század folyamán, in: Kiss Gábor (szerk.): Fiatal Kutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciája – Tanulmánykötet, Pécs, 2017. Megjelenés alatt

Vis ac metus elméletben és gyakorlatban – a szentszéki házassági perek egyik különlegessége, XIII. RODOSZ Konferenciakötet, Kolozsvár, 2016. Megjelenés alatt

Az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban való papi részvétel és megtorlások a székesfehérvári egyházmegyében, Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, várható megjelenés: 2017.